

4. УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СВЕТОВНО УПРАВЛЕНИЕ*

Клайв Джордж

Манчестърски университет

Въпреки че устойчивото развитие е вече широко възприета норма, все още се срещат сериозни трудности при осъществяването му. *Световната стратегия за опазване на околната среда* от 1980 г., Брундтландският доклад от 1987 г., Световната среща по проблемите на Земята в Рио де Жанейро през 1992 г. и конференцията в Йоханесбург през 2002 г. засилиха ефекта от казаното през 1972 г. в Стокхолм, че „човекът на технологиите“ е „поел опасен път, който може да промени необратимо естествените системи на планетата му, от които зависи оцеляването му като биологичен вид“, въпреки че по-голяма част от населението по света „едва забележимо е увеличило използването на природните блага в сравнение с хората от неолитната епоха“ (Уард и Дюбо, 1972, с. 46-47).

Равнището на бедност е намаляло в някои страни, но в други – не е. Измененията в климата в резултат на човешка намеса и загубата на биоразнообразие все още съществуват необезпокоявано въпреки засиленото международно внимание. След повече от три десетилетия от конференцията в Стокхолм концепцията за устойчиво развитие се е развила значително, но проблемите, които засяга, все още не са решени.

Проблемите на устойчивото развитие са свързани с прекалено опростеното Брундтландско определение за устойчиво развитие, което „замаскира скритите трудности и противоречия“ (Редклифт, 2005). Голяма част от тях съвсем не са нови, но няма изгледи да бъдат напълно решени. Развитието е динамичен процес, за който с основание може да се смята, че ще продължи неопределено дълго, като едновременно с това няма да спре да създава подобни напрежения. В резултат много наблюдатели започват „да разглеждат търсенето на устойчивост като дългосрочен, отворен процес“ (Фарел, Кемп, Хинтербергер, Рамел и Зиглер, 2005). Съществува обаче рискът устойчивото развитие да се обърка със стремежа към

устойчиво развитие. Ако стремежът към устойчив, открит процес е отворен, никога няма да бъде постигнато устойчиво развитие и катастрофите, от които се страхуваха в Стокхолм, ще надвиснат с още по-голяма сила.

Въпреки че източниците на напрежение, заложи в процеса на развитие, вероятно ще продължат да съществуват, често повтаряното послание от Стокхолм е, че въпросните източници на напрежение доста са се задълбочили на този етап от човешката история. Широката информираност за потенциалните екологични последици от сегашния модел на развитие обаче не успя да доведе до ефективни действия. Интерпретирането на тези последици в икономическо отношение не доведе до кой знае какъв успех.

Настоящата статия изследва екологичните и икономическите източници на напрежение в устойчивото развитие по отношение на техния социален и политически ефект. Тя предоставя убедителни аргументи за пренасочване на дебата към трудните решения, които все още не са взети, както и към нещо още по-опасно, а именно към решенията, които са взети без наличието на сериозен анализ, т.е. по подразбиране.

ИКОНОМИЧЕСКО И СОЦИАЛНО РАЗВИТИЕ

Триаспектният подход към устойчивото развитие (подходът на трите стълба), основан на екологичните, социалните и икономическите измерения, не допринесе кой знае колко за намаляване сложността на концепцията и даже доведе до известни противоречия. Първоначално тези три аспекта бяха създадени, за да идентифицират области, в които социалните, икономическите и екологичните цели да си взаимодействат така, че екологичните въпроси да са по-добре обхванати в решенията за развитие (Холмберг и Сандбрук,

* Статията е публикувана през 2007 г. в *The Journal of Environment Development*, Vol. 16: 102.

1992). Но до известна степен се получи обратен ефект – постигна се разграничаване не само между социалните и икономическите цели, но и между социалното и икономическото развитие. На конференцията в Рио де Жанейро устойчивото развитие беше определено като процес с три измерения. Според Йоханесбургския план за реализация обаче, устойчивото развитие се състои от три различни процеса – на „икономическо развитие, социално развитие и екологична защита, или от три взаимозависими и взаимоподдържащи се стълба“ (Обединени нации, 2002, с. 8). Нарочно или не, това поставя под съмнение схващането, че целта на икономическото развитие е да постигне социално развитие за по-високо качество на живот.

Въпреки че Йоханесбургската интерпретация на устойчивото развитие е неясна по отношение на икономическото развитие и неговото значение, тя идентифицира икономическия растеж като основен компонент. Широко възприето е, че качеството на растеж, а не просто количеството, е важен фактор за подобряване качеството на човешкия живот (Световна банка, 2000).

Растежът се възприема като необходимо, макар и недостатъчно условие за развитие.

Много учени обаче оспорват това схващане. Джон Стюарт Мил (1848/1909) говори за период, в който икономическият растеж ще бъде неустойчив в екологично отношение, използвайки почти същите термини, възприети на конференциите в Стокхолм и Рио. За създаването на алтернативни принципи на политикономията, която не зависи от растежа, Мил е наясно, че „съвсем не е задължително да се отбелязва, че липсата на промяна по отношение на капитала и населението не означава непременно липса на подобрение у хората“ (с. IV.6.9). Освен че предвижда големи възможности за културен, морален и социален напредък, Мил смята, че „дори и индустриалните науки могат да бъдат сериозно и успешно култивирани“ (с. IV.6.9). Ето защо научният и технологичният напредък в производителността на труда и ефективното използване на ресурсите ще позволят на покупателната способност на хората да продължи да расте до безкрай, докато brutният вътрешен продукт ще остане постоянен или дори ще намалее. Дейли и още няколко автори (Дейли, 1992; Джорджеску-Рьоген, 1971; Мишан,

1969; Офър, 2000) използват подобни аргументи в полза на твърдението, че стационарната икономика е не по-лошо и ефективно решение при подобни обстоятелства.

На практика не е задължително икономическият растеж да допринесе за социалното развитие. Той може да доведе както до неблагоприятно въздействие върху качеството на живот, така и да окаже положително влияние. Може да постигне социален ефект и в двете направления или да доведе до цялостни отрицателни последици. Следователно може да се спори, че икономическият компонент на устойчивото развитие с основание се смята за отделен стълб, чиято цел е като цяло разбираема, но недостатъчно ясна. Каквито и да са възможните ефекти от устойчивото развитие за подобряване качеството на живот, необходимо е да има икономически растеж, за да се поддържа икономическа стабилност (Дейли и Таунсенд, 1993).

Въпреки че връзката между растежа и стабилността се обсъжда рядко по отношение на устойчивото развитие, тя е основен елемент в икономическата теория. Според Адам Смит (1776/1904), „ако количеството запаси (стока) се увеличи, а заедно с това и конкуренцията, печалбата задължително ще намалее“. Смит идентифицира подобен ефект и върху възнагражденията, при който, ако някога се достигне равновесна точка, „както възнагражденията за труда, така и печалбите от продажбите ще бъдат много ниски“ (с. I.10.81). Останалата част от анализа му е съсредоточена върху това, как равнищата на печалбите и заплатите могат да се обвържат с нарастването на външната търговия. Дейвид Рикардо от своя страна добавя, че „тенденцията за увеличаване на печалбата по такъв начин за щастие се потвърждава от технологичните подобрения през определени интервали“ (Рикардо, 1821/2001, с. 78-79). Следователно икономическият растеж с помощта на технологичните нововъведения и нарастващата международна търговия започнаха да се възприемат като основно изискване на пазарната икономика – не да се увеличава равнището на печалба или на реалната работна заплата, а по-скоро да не се допуска намаляването им. Според Мишан (1969) подобен ефект вече се постига чрез търсенето на нови модели, които не задоволяват нужди или желания, а ги създават и по този начин стимулират търсенето, което е необходимо за растежа.

Печалбите и реалните работни заплати варират в съотношението си спрямо темпа на растеж, което често „се смята за единствения релевантен параметър“ (Шпангенберг, 2005). Според класическата икономическа теория непрекъснатият икономически растеж е много важен – в противен случай печалбите и заплатите ще се сринат, а заедно с тях и самата икономика.

Неокласическата теория се отличава от класическата заради промяната във фокуса – от производствените разходи към потребителското търсене и благосъстояние. Това позволява по-добро разбиране на разпределението на недостатъчните ресурси и максимизиране на благосъстоянието в статичната икономическа теория. Използването на математически техники позволява подробен анализ на икономическото равновесие, където ресурсите се разпределят оптимално, и където, ако общото благосъстояние се максимизира, благосъстоянието на даден индивид не може да се увеличи, без да се намали благосъстоянието на някой друг. Други елементи на съвременната водеща (общоприета) икономическа теория засягат аспектите на икономическото развитие, които не са свързани с икономическо равновесие, включително и средствата за максимизиране темпа на растеж и за насърчаване на стабилен растеж вместо резки покачвания или спадове. Това не противоречи на класическата теория, че растежът е жизненоважен за стабилността на една пазарна икономика, независимо дали се постига чрез технологични иновации, увеличаване на външната търговия или по други начини.

В много отношения пазарната икономика се представя изключително добре. Въпреки тенденцията ѝ да генерира промени в обществото, свързани с икономически вместо със социални причини, с основание може да се твърди, че във всяко отношение, с изключение на опазването на околната среда, пазарната икономика се представя по-добре от всяка друга икономическа система, изпитана досега. Въпреки че Маркс (1887) използва анализите на Смит (1776/1904) и Рикардо (1821/2001), за да подкрепи небезизвестното си твърдение, че „капиталистическото производство поражда собственото си отрицание с неумолимостта на природен закон“ (с. XXXII.3), централизираните планови икономики в системата на Съветския съюз се оказаха доста по-нетрайни, с по-лоши социални и екологични показатели.

Независимо от това към икономическия стълб (аспект) на устойчивото развитие трябва да се подхожда много внимателно. Този стълб е отделен от социалното развитие. Има отделна цел – да поддържа пазарната икономика. Ако тя се окаже неустойчива поради други причини, тогава трябва да се установи по-сериозен контрол или ще се наложи създаването на друга работеща икономическа система, която да я замести.

ЕКОЛОГИЧНИ ПОКАЗАТЕЛИ

Принципите на свободния пазар обикновено запазват екологичните ресурси много по-ефективно от централизираната планова икономика, но и те имат своите ограничения. Адам Смит описва естествения хабитат като „дива среда, която не е подобрена“. Оттогава се възприема, че естествената среда има и друга стойност освен използването ѝ за нуждите на земеделието, като тази стойност се оценява с помощта на набор от техники (Уинпени, 1995). Това поставя под въпрос един друг аспект от рамката за устойчиво развитие. Когато дадено екологично качество придобие икономическа стойност, това го измества от сферата на екологията в областта на икономиката. За качества като плодородност на земята това може да се окаже необходимата стъпка за вземане на рационално решение. Въпреки това, когато всички екологични качества се оценяват от икономическа гледна точка, екологичният стълб на устойчивото развитие става излишен.

Икономическото оценяване на околната среда доведе до дебат, който от много време насам е концентриран около етиката, заложената в първия, антропоцентричен принцип на Декларацията от Рио, както и около въпроса до каква степен човешките ценности са икономически ценности и до каква степен ресурсите, създадени от човека, са взаимозаменяеми с природните ресурси (Хопууд, Мелър и О'Брайън, 2005; Шпангенберг, 2005).

Множеството проблеми, свързани с икономическото оценяване, включват и избора на норма на дисконтиране, чрез която да се изчисли настоящата стойност на бъдещи печалби или загуби (Пиърс, 1993). Необходима е и оценка на риска, свързан с широк набор от възможни резултати и сериозно вариращи разходи (Вогл, 2001). Подобни проблеми възникват по отношение на много еко-

логични качества, особено във връзка с биоразнообразието, което си остава политически и етичен проблем и не може да се разреши единствено чрез анализ на разходите и ползите (Клемансон, 2005; Пиърс и Моран, 1994). Освен това при оценяването и анализа на разходите и ползите е необходимо да се направи сравнение между ясно определените разходи и ползите за строго специфичните интереси (частни стоки), както и между дългосрочните разходи и ползи и обществото като цяло (обществените/публичните блага).

В много случаи обществото не притежава необходимите познания и не разбира достатъчно добре възможните ефекти, за да може да оцени разходите и ползите по начин, по който да усети реалното им въздействие. Оформянето на подобно разбиране може да доведе до високи транзакционни разходи в политическата система. Дори когато политическата система е способна да създаде разумно ниво на обществено разбиране и пълно отражение на интересите на всички социални групи, създаването на подходящ баланс и компромис между различните икономически или други ценности на отделните индивиди е по-скоро политически, отколкото икономически процес.

В резултат на това дебатът дали всички екологични качества трябва да се оценяват единствено от икономическа гледна точка и дали някои аспекти не трябва да бъдат изключени или оценявани отделно, по друг начин, опира до въпроса дали екологичният стълб на устойчивото развитие не трябва да бъде отделен от икономическия. Наличието на подобен стълб е сериозен аргумент за възприемане на позицията, че някои екологични качества е добре да се оценяват най-вече от икономическа гледна точка, но други не бива да бъдат оценявани по този начин. Междувременно опазването и експлоатацията на околната среда продължават да се определят от съвкупност от политически процеси и от поведението на един несъвършен пазар.

Всяко екологично качество, което се предлага на пазара, има определена стойност за хората, която се измерва автоматично като икономическа стойност и се определя от пазар, отразяващ средните стойности, които отделните индивиди му придават в зависимост от тяхната покупателна способност. Това не се отнася за някои публични

блага като чистия въздух например, които не могат да се търгуват на пазара. Решенията за тяхното опазване или използване се вземат в полза на обществото, от името на неговите политически представители, въз основа на стойности, които може да не се изразяват изцяло икономически, а само частично, и то когато това допринася за обосноваността на решението. Ситуацията обаче не е задължително такава за други обществени блага като биоразнообразието. Това е обществено благо, което не е за изключителна употреба, но за което има пазар. Тропическите дъждовни гори могат да се купуват и продават. Биологичното им разнообразие намалява, защото твърде малко хора го оценяват достатъчно високо, за да го купят с друга цел освен като източник на дървесина или за обработваема земя.

Основните източници на напрежение, свързани с устойчивото развитие, стигат много по-далече от въпроса дали екологичните качества трябва да се оценяват от икономическа гледна точка и ако е така, по какъв начин. Биоразнообразието на тропическите дъждовни гори зависи от пазарните сринове и недостиг (Булте и Енгел, 2005), но въпреки това може да се постигне веднага по един от следните два начина. Първо, отделни индивиди могат да се комбинират, за да дадат по-висока цена от компаниите дървосекачи в преговорите за закупуване на дял от горите и да организират съвместно управление на придобиването им. Второ, самите правителства също могат да закупят дялове от горите и да въведат необходимите механизми за запазване на местните източници на прехрана и за предотвратяване на незаконната сеч. Първият начин обаче не работи задоволително най-вече заради проблеми с пазарите и политиките, свързани с управлението на обществените блага. Въздействието на втория начин е едва забележимо, и то благодарение единствено на международни механизми като Световния екологичен фонд, който финансира проекти в развиващите се страни, които са от полза за околната среда в световен мащаб. Но фондът разполага с много малко ресурси в сравнение с проблемите, които се очаква да разреши (Клемансон, 2004, 2006). Значителното увеличаване на финансирането на подобни международни механизми изисква решения на държавно равнище, подкрепени от хора, които високо ценят биоразнообразието за разлика от тези, които не го оценяват. Напоследък степента

на обществена подкрепа не е достатъчно висока, за да се противопостави на комбинацията от засегнати интереси и всеобщо нежелание да се плащат по-високи данъци, които да покрият необходимите разходи. Докато не дойде моментът, в който обществото като цяло да повярва, че биоразнообразието има висока стойност в икономическо, хуманно, етично и всякакво друго отношение, съществуващият демократичен процес ще трябва да изчезне, ако контролът по опазването стане по-строг, отколкото в момента. Същото важи и за климатичните изменения, както и за всички други важни екологични въпроси, където проблемите са особено наболели.

Икономиката играе съществена роля в обществения дебат за запазване на екологичната цялост в световен мащаб, но значението ѝ не може да се сравнява с ролята на физическите и биологичните науки. Хората се интересуват много повече от съдбата на Ню Орлеанс и населението му, отколкото от икономическите разходи, без значение как се изчисляват. Благодарение на познанията си в сферата на физическите науки хората оценяват до каква степен бедствието в Ню Орлеанс беше предизвикано от измененията в климата. По този начин те оценяват риска от появата на подобни или по-сериозни бедствия. Чрез познанията си в сферата на биологичните науки, както и заради духовните си убеждения обществото пък преценява дали генно модифицираните организми, създадени от хората, могат да изместят тясно свързаните резултати от 4 милиарда години еволюция. Някои членове на обществото се влияят от изчисления, които накратко представят всички съмнения, усложнения, рискове, човешки страдания и духовни убеждения като малки или огромни количества долари, но повечето хора не го правят. Икономиката може да се окаже от голяма полза, когато събере всичките си идеологии накуп и информира обществото за собствената си наука – така ще постигне повече резултати. Според Шпангенберг (2005) икономиката трябва да допринесе за развитието на мултикритерийни подходи, които представят изчерпателно научните съмнения и риска за хората и позволяват свободното съществуване на различни вариации на човешките ценности между отделните индивиди и с течение на времето.

Дебатът за устойчивото развитие засили общественото внимание, което доведе и до нарастване

на обществената загриженост. Конкретният отговор на правителствата се изрази в осъзнаване на необходимостта от трансформация в моделите на консумация и производство (Обединени нации, 1992). Това доведе до концепцията за отделяне на икономическия растеж от използването или унищожаването на природни ресурси. Тази концепция беше включена и в *Стратегията на ЕС за устойчиво развитие* като: „обща цел на екологичната политика и основна стратегия за съгласуване на опазването на околната среда и непрекъснатия икономически растеж” (Гилиъм, Хак, Хинтербергер и Кованда, 2005, с. 32). По принцип отделянето може да направи икономическия растеж и опазването на околната среда напълно съвместими. Но въпреки това концепцията не премахва напрежението помежду им. Трудностите с реализацията ѝ на практика са същите, както трудностите, свързани с постигането на устойчиво развитие.

За да е ефективно отделянето, то трябва да е абсолютно и да се осъществява така, че постоянният икономически растеж да не повишава замърсяването или изчерпването на невъзобновяемите източници. Относително отделяне, което намалява екологичния интензитет, но недотам, че да компенсира мащабния ефект от нарастващия брутен вътрешен продукт, няма да доведе до желаните резултати. За да се постигне глобално въздействие, отделянето не бива да бъде само абсолютно, но и обратнопропорционално, така че използването на ресурсите да води до намаляване на замърсяването и развиващите се страни да могат да вървят напред. В Европа някои екологични качества демонстрират относително отделяне, но това не се наблюдава при всички. А абсолютното ниво на много ключови въздействия все още се повишава (Гилиъм и др., 2005). Това става ясно и от публикуваните данни за САЩ и други държави (Център в Йейл по екологично законодателство и политика, 2006). Целите на отделянето на икономическите от екологичните показатели, заложили за ЕС, са дефинирани най-общо, като липсват ясни цели за абсолютно въздействие (Гилиъм и др., 2005).

Тези скромни цели, свързани с отделянето на показателите, са напълно съвместими с икономическия растеж. Използването на новите технологии за подобряване на екологичната ефективност често намалява разходите, повишава конкурен-

тоспособността и ускорява растежа, като допринася за относителното отделяне на показателите. Ползите от ефективността обаче може и да не достигнат абсолютно ниво на въздействие, защото обратният ефект, причинен от по-ниските цени, често стимулира по-нататъшно увеличаване на търсенето, което премахва ползите (Клийвланд, 2003). Друг принос за относителното отделяне може да се постигне чрез международната търговия. Може да се увеличи вътрешното потребление, докато отрицателните последици за околната среда се проявяват в други части на света (Гилиъм и Айзенменгер, 2004).

Използването на отделянето на икономическия растеж като средство за устойчиво развитие се основава на схващането, че светът като цяло може да следва пътя на развитие, демонстриран от държавите с висока доходност по отношение на земеделието, производството или сферата на услугите. Тогава всяка икономика може да се превърне в икономика на услугите, където растежът ще бъде резултат от разрастването на дейности, които не водят до по-голяма консумация на възобновяемите източници и до замърсяване, по-голямо от допустимото. Подобна икономика е постижима, но определено ще бъде коренно различна от всяка друга икономика, позната досега. Съвременните високодоходни икономики на услугите не са изолирани една от друга. Те са част от една обща световна икономика и търгуват интензивно с икономики, които не се базират на услуги и чиито доходи и потребление на човек от населението са много по-ниски.

ЧИЕ РАЗВИТИЕ?

В началото на Голямата депресия от 30-те години на миналия век Джон Мейнард Кейнс (1930/1963) пише антидот на песимизма, който изтъква предимствата на натрупването на капитал, предупреждавайки и за недостатъците му. Кейнс проследява натрупването на международното богатство на Великобритания, стигайки до „богатствата, които Дрейк открадва от Испания през 1580 г.“ Той прави проста сметка, която дава представа как притежаваните от Великобритания чужди активи по-късно се натрупват чрез инвестиране даровете на Дрейк в Levant Company, след което печалбата се използва за основаването на East India Company, чиято пе-

чалба после се инвестира в други части на света, за да се увеличи близо сто хиляди пъти между 1580 и 1930 г. Целият период се характеризира със засилено директно или индиректно инвестиране в чужбина, а именно в Средния изток и Северна Африка, на полуостров Индустан, в Южна Америка или в Субсахарска Африка. Инвестициите помогнали на Великобритания да се развие, но не и на страните, където тя инвестирала (Доналдсън, 1986).

Според съвременната теория за развитието основна необходимост за напредъка на развиващите се страни е привличането на повече инвестиции от страна на държавите с по-висока доход (Световна банка, 2004). Сред най-важните препоръчвани средства за привличане на повече инвестиции са правото на индустриални и други международни компании да се установяват в развиващите се страни, приватизацията и либерализацията на търговията с финансови ресурси, услуги за доставка на енергия и водоснабдяване, както и други основни услуги, които могат да се притежават или управляват от международни банки и корпорации. Но ползите за развиващите се страни на теория невинаги се осъществяват на практика. Както посочва Стиглиц (2002), връзките между чуждите инвестиции и развитието са комплексни, като резултатите от тях могат да бъдат положителни или отрицателни в зависимост от широк набор от фактори.

Важността на тези фактори е всеобщо призната, но не и ползите, които произтичат за инвестиращата държава. Каквото и да е въздействието в развиващите се страни, инвестицията допринася за натрупването на чуждестранни активи в съвременната икономика на услуги, както и за увеличаване на приходите от тези активи.

Други особености на високодоходната икономика на услуги обаче, крият допълнителни източници на напрежение, наследени от историята на развитие на вече развитите страни. Тази история с право е загърбена, но от нея все още се усещат забележими остатъчни ефекти.

Инвестирането на Великобритания в East India Company не е транзакция с изцяло комерсиална цел. То се осъществява по време на Индустралната революция, която осигурява изключителни оръжия на личната армия на компанията,

улеснява транспортирането на роби от Африка до Америка за отглеждане на памук, помага за обратното транспортиране на памука до Великобритания и дава възможност текстилните продукти да се произвеждат във Великобритания за продажба в Индия – диаманта в короната на Британската империя. И други европейски държави си създават търговски империи по този начин, като примерът им е последван, макар и недотам империалистично, и от САЩ.

Миналото е история, но завещаното от него определя обстоятелствата, при които се развива бъдещето. Много развиващи се страни вече имат възможност да произвеждат текстилни и други продукти с помощта на същите технологии, както в Европа и Америка, но използвайки по-евтина работна ръка. Следователно западните държави вече не могат да изнасят подобни продукти към някогашните си пазари, нито пък да ги държат настрана от собствените си пазари, без да се откажат от световната търговия, на която дължат богатството си. В резултат тяхната реакция беше да се изтеглят от масовото производство към маркетинга (Хелд, Макгрю, Голдблат и Ператон, 1999). Чрез активно инвестиране в услуги, свързани с реклама и разпространение, се създават световни марки/брандове (Клайн, 2001), които позволяват на продуктите да се произвеждат в държави с нископлатена работна ръка и да се продават по целия свят на цена, която е достатъчно висока, за да покрие маркетинговите разходи. Успоредно с това се развиват и нови технологии, промотирани и защитени като интелектуална собственост, а приходите от правата за ползването им допълнително увеличават приходите на икономиката, основана на услуги и търгуваща на международно равнище.

Колкото до чуждестранните инвестиции, резултатите от тях, свързани с напредъка на развиващите се страни, са сложни и могат да бъдат както положителни, така и отрицателни (Джордж и Къркпатрик, 2004; Катрак и Стрейндж, 2004). Ползата за развитите страни е ясна и представлява основен компонент от държавната политика. Лисабонската стратегия на ЕС предвижда „икономиката да се превърне в най-динамичната и конкурентоспособна, основаваща се на знанието икономика в света“ (Комисия на Европейските общности, 2005, с. 3). В официалния доклад от приемането ѝ, председателствано от бившия ми-

нистър-председател на Холандия Вим Кок, е написано: „Лисабон е на път да постигне европейската идея за онова, което Европа иска да бъде и да съхрани... Страните и регионите, съревноваващи се помежду си, също продължават да се развиват, застрашавайки европейската позиция на световния икономически пазар.“ Особен проблем представлява Китай, „който започна да се превръща в конкуренция не само по отношение на евтините, но и на по-скъпите стоки“, а „активизирането на Индия е не по-малко осезаемо, особено в сектора на услугите“ (Европейски общности, 2004, с. 12).

Ако съвременната теория за развитието е правилна, посочените притеснения не са основателни. Европейските приходи не би трябвало да намалее, ако Индия и Китай се развиват. Умението на тези държави да бъдат конкурентоспособни, първоначално в производството на евтини, а след това и на по-скъпи стоки, а впоследствие и на по-скъпи услуги, не бива да се възприема като заплаха, а като добре дошъл знак за напредъка на развиващите се страни, приобщаващи се към страните, които вече са се развили. Но Европа е принудена да защитава позицията си в световната икономическа общност, извоювана по време на индустриалната си и имперска история. Ако Лисабонската стратегия наистина е необходима за запазване на европейските приходи, това се дължи на неолибералната теория. Още веднъж трябва да се спомене, че класическата икономическа теория на Адам Смит и Дейвид Рикардо би изглеждала по-подходяща. Тя разкрива още един източник на напрежение в устойчивото развитие, което е особено трудно да се разреши.

Дейвид Рикардо е известен със закона си за сравнителното предимство, който подкрепя неолибералната търговска политика и обяснява защо елитът на повечето обеднели развиващи се държави избира да изнася националните си природни ресурси, вместо да се опита да изпълни една по-трудна задача, а именно социално-икономическо развитие (Оти, 2000; Сахс и Уорнър, 1995). Този аспект от теорията на Рикардо не е заплаха за Европа, но има други аспекти, които са по-проблематични. По-конкретно според трудовата теория за стойността на Рикардо нарастващата производителност не води до нарастващи заплати. Тази теория се възприема единствено от Маркс в противопоставянето му срещу ширещата

та се бедност в индустриална Англия, но тя най-напред е спомената от Смит, а по-късно е развита от Рикардо. „Търсенето на труда, пише Смит (1776/1904), определя количеството необходими условия и удобства на живот, които трябва да се предоставят на работника, а цената на труда се определя от това, което е необходимо условие за закупуването на това количество” (с. 1.8.51).

Рикардо (1821/2001 г.) внася допълнителна яснота с твърдението си, че при независимата пазарна икономика в условия на равновесие конкуренцията за работни места ще свали цената на труда до „такава цена, каквато е необходима, за да позволи на работниците да се издържат един друг и да съхранят вида си” (с. 58).

Минималната заплата в Европа значително се е повишила от времето на Рикардо, което поставя класическата трудова теория за стойността под съмнение. Но европейската икономика не е независима. Капанът на Рикардо не засяга никаква отделна икономика над дъното на световната приходна скала и важи единствено за цялостната международна икономика, от която тази икономика е част. Глобализацията променя икономиката и върви към премахване на разделението между икономиките с висок и нисък доход. Ако теорията на Рикардо важеше и класическата икономическа теория се беше оказала вярна, световната минимална работна заплата щеше да остане непроменена и да бъде една и съща навсякъде. Нямаше да има изравняване в посока нагоре, нито към средата. Единственото, което щеше да се постигне, е изравняване надолу, а Лисабонската стратегия, полагаща усилия да задържи позицията на Европа на върха на световния икономически пазар, щеше да звучи като разумен отговор.

ОБЩО БЪДЕЩЕ

Устойчивото развитие се постига трудно. За целта е нужно цялостно разбиране на необходимите биологични, физически, икономически, социални и политически процеси. Класическите и другите икономически теории предлагат обяснения за наблюдаваното социално-икономическо поведение, но не предоставят конкретни рецепти. Законите, които определят тези теории, не е задължително да бъдат спазвани повече, отколкото закона

за гравитацията. Те просто обясняват какво се случва, когато не се предприемат превантивни мерки.

Една от трудностите за постигането на устойчиво развитие е липсата на яснота в неговата дефиниция. Дефиницията от Брундтландския доклад се цитира много често, без да се споменат двете ключови концепции, разработени в доклада (Световна комисия по околната среда и развитието, 1987 г.):

- концепцията за „нуждите” и по-конкретно за основните нужди на бедните по света, които трябва да се превърнат в главен приоритет; и
- идеята за ограниченията, наложени от състоянието на технологиите и социалната организация, свързани със способността на околната среда да посрещне настоящите и бъдещите нужди (с. 43).

Вече стана напълно ясно, че икономическото развитие е вътрешен фактор и в двете концепции и че това трябва да се промени. Възприемането му като отделен стълб служи единствено, за да подсили статуквото. Когато проблемът за неустойчивото развитие беше идентифициран, под развитие се разбираше развитието на развиващите се държави, а за неустойчив се възприемаше пътят на развитие, установен от развитите държави. Устойчивото развитие означаваше различен път, който и двете групи трябваше да следват, за да се концентрират по екологично оправдан начин върху нуждите на бедните по света.

Брундтландският доклад отделя доста внимание на това, да определи как концепцията му за устойчиво развитие може да бъде операционализирана. След него последваха и подробните международни споразумения от *Декларацията в Рио* по време на Световната среща по проблемите на Земята, *Програма 21*, *Конвенцията за биологичното разнообразие* и *Рамковата конвенция по изменение на климата*. Беше постигнат и допълнителен напредък в изясняването на оперативните изисквания за тези два глобални екологични въпроса и по-конкретно чрез дейността на Между държавния съвет по изменение на климата, *Конвенцията за биологичното разнообразие* и *Оценката на екосистемата за хилядолетието* (2005). Успоредно с тях и Международната работна група за световни обществени блага (2006) започна да се насоч-

ва към фундаменталния проблем пред пазарната икономика по отношение на управлението на публичните блага, който се появи в световния контекст на климатичните изменения и намаляващото биоразнообразие. Този проблем и сега си остава основната пречка пред изпълнението на оперативните изисквания, разработени в Рио. Хардин (1968/1969) го определя като трагедията на обществените блага.

Тълкуването на Хардин на пазарния провал в управлението на обществените блага се критикува поради две основни причини (Агилера-Клинк, 1994). Първо, всеизвестен факт е, че традиционните общества рядко се държат по начина, описан от Хардин (1968/1969) в примера, който използва, а по-скоро развиват средства за сътрудничество за управление на общите блага. Съвременните общества правят същото чрез по-формализираната писмена правна рамка. Въпреки всичко глобалното общество не е традиционно общество, нито пък има закони, които са еквивалентни на възприетите от съвременното общество на национално и по-ниско равнище. Втората причина за критиката към Хардин е свързана със загатването, че частната собственост е единственият възможен лек. Това не съответства на оригиналната му трактовка, където приватизацията е любимото му решение, но невинаги е приложимо или пък единственото възможно. „Вземете например банковия обир“, пише Хардин:

„Човекът, който взема пари от банката, се държи все едно банката е обществено благо. Как да предотвратим подобно поведение? Със сигурност няма да успеем, ако се опитаме да контролираме поведението на този човек само чрез словесен призив към чувството му за отговорност“ (с. 37).

Вместо това, за да се предотврати нежеланото поведение, се гласуват и прилагат закони. Благата могат да се превърнат в обществени блага, които са притежание на всички и се стопанисват от обществото, или в някои случаи в частни блага, които са частна собственост и се стопанисват лично. Но и в двата случая законите, които контролират достъпа, се създават и прилагат от общество, в което няма бъдеще за неща, „безплатни за всички“. Световният климат и биоразнообразието са единствените блага, които могат да се определят като безплатни за всички.

Ако не постигне обвързващ консенсус, който да запази общите блага, една нация не може да направи нищо друго освен да се включи в надпреварата и да максимизира собственото си икономическо представяне независимо от влиянието, което може да постигне върху устойчивостта на околната среда в глобален мащаб. Мненията за това, как може да се овладее тази ситуация, се разделят на два лагера (Воглер, 2000). Едните призовават към чувство за отговорност и към по-добро сътрудничество между суверенните държави, докато другите не виждат друго решение освен прилагането на общи глобални закони.

Пазарът обаче не може да разреши проблема. Най-много да помогне да се реализира някое обществено решение като например въпроса с квотите за емисиите на парниковите газове. Търговията с въглеродните кредити е пример за инструмент, който може да се използва от създателите на политики, за да се направлява поведението на частните фирми, така че пазарните сили да служат за осигуряване на обществени блага. Но в крайна сметка това е като да имаш регулаторна рамка, в която пазарните сили да работят в полза на общественото благо. Чрез използването на въглеродни кредити правителствата създават изкуствен пазар и стимули за намаляване на емисиите по най-ефективен начин по отношение на разходите. Все пак резултатът и въздействието му върху различните хора в различни държави изцяло зависят от правителствените решения на ниво отпуснати кредити за емисиите, както и от средствата, чрез които пазарът се регулира (От и Сахс, 2000).

Увеличаването на обществената информираност е жизненоважен фактор за предотвратяване на свръхпотребление на обществените блага, но е необходимо и по-задълбоченото сътрудничество да се издигне на ново равнище. Пастирите от един пример на Хардин не обединяват усилията си, за да обработват пустеещата земя, защото всички осъзнават, че ако някой от тях откаже, той или тя ще имат най-голямото стадо, когато удари кризата, и най-голям шанс да доминират, когато тя приключи. Независимо колко висока е степента на осведоменост (осъзнатост), че тревата на земята ще бъде изпасана, и независимо колко голяма е загрижеността, притеснението, че няма да успееш да се съревноваваш с недалновиден конкурент е много по-голямо.

Обществената осъзнатост на необходимостта от устойчиво развитие излезе на преден план благодарение на Брундтландския доклад (Световна комисия по околната среда и развитие, 1987), чието заглавие *Нашето общо бъдеще* засили мнението, че бъдещето на цялото човечество е изложено на риск. Това обаче е подвеждащо. Още един източник на напрежение се крие в концепцията за устойчиво развитие, който е най-голям от всички и на когото е най-трудно да се противопоставиш. Нашето бъдеще не е задължително общо. Може да стане общо, ако ние решим да го направим такава.

Освен че това е най-голямото напрежение, то е и най-старото. Споменава се от Обединените нации (2003) в доклада им за Целите на хилядолетието за развитие, където пише: „последниците от недостига на някои природни ресурси, недостатъчно доброто управление на тези ресурси и тяхното намаляване, както и неравният достъп до тях също трябва да се разпознаят като потенциални причини за конфликт” (с. 6). Формулировката е много по-внимателна в сравнение с думите на Платон, който обсъжда същия проблем преди повече от 2000 г. Неговият анализ на структурата на държавата започва с наблюдението, че:

„... дори и да имахме достатъчно пасища и земя за оран, пак щяхме да заграбим част от територията на съседа ни. И ако съседите ни също имаха повече от това, което им е необходимо, и искаха да притежават неограничено количество материални запаси, и те щяха да поискат парче от нашата собственост” (с. 107-108).

От това спокойно приемане на проблема, който е много по-стар, отколкото си мислим, Платон стига до извода, че държавата трябва да има армия, „която да излезе и да се бие заради интересите си и да защити гражданите си от всички новодошли”. В анализа на Платон неограничената икономическа конкуренция спрямо екологичните обществени блага не приключва с пълното им унищожение, а чрез война. Едва когато победителят установи контрол, тогава благата могат да бъдат управлявани.

Изводът е прекалено шокиращ, за да се възприеме лесно. Доста е обезпокоително и далеч не е утешително да знаеш, че рядко избухват големи войни заради нарастващото замърсяване или

унищожаването на дивата природа. Измененията в климата и намаляващото биоразнообразие много бързо могат да доведат до катастрофално намаляване на земеделската продукция в някои части, но не и в други. Това ще възроди най-стария конфликт за ресурси, който е и най-сериозен в сравнение с конфликтите за другите ресурси, от които зависим. Непосредствената близост на тези последици се възприема много по-трудно, отколкото вероятността за бавно натрупване на масово унищожение или даже самоунищожение. Лесно е да си представим страшното, защото изглежда отдалечено във времето, прекалено крайно и немислимо. Но непосредствените последици са всъщност брутално обикновени.

Платон смята войната за постоянно човешко състояние, водено от съревнованието за достъп и контрол до природните ресурси. Войната все още изглежда неизбежна, 2000 години по-късно, когато Фон Клаузевиц я описва като „продължение на политиката, но чрез други средства” (с. 31). Сега вече, за първи път в човешката история, неподозиранието разрастване на човешката комуникация направи възможно обмислянето на бъдеще, общо за всички.

УПРАВЛЕНИЕ НА ОБЩИТЕ БЛАГА

Устойчивото развитие е революционна идея. Когато в миналото природните източници и залежи са били на привършване, държавите са започвали да воюват заради тях, без дори да се замислят. Сега ние се колебаем. Продължават да избухват войни, но вече не се смятат за неизбежни.

Светът е извървял дълъг път от времето на Платон насам. Измененията превърнаха вековни проблеми в далеч по-решими ситуации, но едновременно с това ги направиха и по-належащи. Градовете държави прераснаха в нации държави, които вече са етно-културни-континентални обединения и които Самюъл Хънтингтън (1993) нарича цивилизации. Ако думата *глобализация* означава това, което изглежда, последната крачка е на път да бъде направена, надхвърляйки рамките на града държава, на нацията държава или на континенталната супердържава, за да се превърне в глобален еквивалент на всички тези държави. Ако последната крачка някога бъде направена, световните блага ще могат да бъдат управлява-

ни, но тази крачка е прекалено голяма. Когато северните и южните американски щати се обединяват и образуват Съединените американски щати, това е резултат от гражданска война. Когато четирите държави от Обединеното кралство правят същото, това е резултат от многовековна война. Европа също се обедини в настоящия съюз чрез подобен процес, който кулминира в две световни войни. Ако сега светът трябваше да се обединява по същия начин, това щеше да стане чрез много голяма война или чрез поредица от големи войни с неизмерими резултати върху природата и хората. За да се постигне мирно решение, е необходима революция в мисленето на хората.

Тази революция вече е започнала в зараждащата се концепция за „глобално управление“ (Хелд, 2002; Фон Браунмюл и Фон Винтерфелд, 2005). Това е още една фраза, чието значение е неясно. Едно е сигурно обаче – тя не означава глобално правителство. Съществуват много причини за това (Макгрю, 2000), от които най-очевидната отново рядко се споменава. Ако светът се управляваше от демократично правителство, като в значението на демокрация се влага това, което се разбира в наши дни, това правителство трябваше да бъде избрано по същия начин, по който се избират в момента демократичните правителства. Независимо дали държавата е унитарна или федерална, или избирателната система е мажоритарна или форма на пропорционално представителство, проблемът ще продължи да съществува. Освен ако не забравим за най-основните принципи на демокрацията, които се прилагат във всяка западна държава и се насърчават във всяка друга, глобалният управляващ орган ще трябва да се избира чрез многопартийни избори, при които всеки пълнолетен гражданин има право на един глас. Днес желанието светът да се управлява по подобен начин не е по-голямо в страните с висока доходност в сравнение с това на френските аристократи от времето преди революцията, която доведе съвременната демокрация в Европа.

В крайна сметка много е вероятно да се избере форма на глобално демократично управление, която е много по-различна от всяка друга система на управление, позната досега (Бул, 2000). Каквато и форма да бъде избрана, да се надяваме, че начинът на управление ще бъде постигнат чрез революция в мисленето, а не чрез насилие,

което може да бъде колкото безрезултатно, толкова и разрушително. Подобно нещо, разбира се, не може да се случи освен ако няма повсеместно желание за него.

Необходимостта да се прекратят границите на глобалното управление и да се премине към поизчерпателна нормативна рамка, която да се доближава повече до едно глобално демократично управление, се разглежда от няколко допълващи се гледни точки. От социално-икономическа гледна точка Стиглиц (2002) отбелязва, че „за съжаление не можем да имаме световно правителство, което да отговаря за хората от всички страни и което да възприема процеса на глобализация по начин, съизмерим с начина, по който правителствата на отделните държави направляват процеса на национализация“ (с. 21).

От екологична гледна точка фокусът се състои в наблюдението, че общите блага не могат да се управляват без помощта на закони, а законите не могат да се пишат и изпълняват без правителство. От гледна точка на технологично развитие се средства за международен конфликт Бъртранд Ръсел (1949/1976) достига до извода, че научното общество може да бъде стабилно при наличието на „едно правителство за целия свят, притежаващо монопол върху въоръжените сили, което да му позволи да наложи мир“ (с. 127). Хардин (1993) изразява несъгласие и тълкува някои от нещата, написани от Ръсел по различен начин, но Харолд Макмилън през 1955 г. изразява пълно съгласие с Ръсел.

В качеството си на министър на отбраната на Великобритания, преди да стане министър-председател, Макмилън съветва парламента да подкрепя наднационалното управление, подплатено с истинска власт. „Почетните членове на парламента може и да кажат, че това издига властта на Обединените нации или на която и да е друга организация до нещо като световно управление. Но дори и да е така, това съвсем не е лошо. В дългосрочна перспектива това е единственият път за човечеството“ (цитат от Ръсел, 1961а, с. 72).

Това, което се е струвало на Макмилън като дългосрочен план, се доближава повече до краткосрочен, когато на конференцията в Стокхолм се обсъжда, че неустойчивото развитие вече има глобални измерения. *Програма 21* представя лип-

сата на време за действие в обръщението си: „човечеството е изправено пред много важен момент от историята“ (Обединени нации, 1992). Този момент може и да не продължи много дълго. Въпреки че голяма част от по-малките развиващи се страни вече са разбрали, че им е изключително трудно да се развият, икономическият растеж на Китай надмина растежа на страните с висока доходност с над 5 % на година за последните няколко десетилетия (Световна банка, 2004). Ако този темп на развитие продължи, докато се изравнят и доходите на човек от населението, икономиката на Китай ще надмине икономиката на Америка някъде около 2035 г. с още един фактор, като му остават още четири. Наред с потенциалния натиск върху природните ресурси и околната среда в глобален мащаб това ще има очевидни последици и за американското надмощие.

Когато предрича сблъсък на цивилизациите, Хънтингтън (1993) съветва западните държави, че политиката им „трябва да се раздели между краткосрочните предимства и дългосрочното приспособяване“ (с. 43). Това обаче е високорискова стратегия. Ако западната цивилизация не успее да постигне целите си чрез убеждаване, подобно приспособяване ще се окаже невъзможно. Разделението на интереси ще се засили, вместо да намалее, и ще увеличи силите, които ще се отрицат, след като сблъсъкът бъде преодолян. Дори при това положение става дума за рационална стратегия, освен ако убежденията не се променят радикално.

Според Хънтингтън (1993) най-важните бъдещи конфликти ще се отрицат в регионите около културните разделителни линии, обособяващи седем или осем основни цивилизационни групи, които той описва като: западна, конфуцианска, японска, ислямска, хиндуистка, славяно-ортодоксална, латиноамериканска и може би африканска. Вероятно с изключение на последната група всяка от останалите смята, че превъзхожда другите. Западът вярва в непрекъснатия икономически растеж също толкова дълбоко, колкото и ислямистите в исляма. Накратко всяка от цивилизациите на Хънтингтън смята, че културата ѝ е по-напреднала в сравнение с останалите, че светът не може да се обедини, докато другите не се доближат до техния свят, и че всяка крачка към света на другия ще бъде крачка назад. Ако тези убеждения

са верни, значи всяка цивилизационна група има основание да защитава културата си докрай, дори и ако се налага да води война.

Макар и също толкова фундаментална, възможността за общо бъдеще е все още твърде хипотетична наред с вероятността някога войните да бъдат преустановени. Хардин (1993) отхвърля идеята за световно правителство, като изтъква следното: „външните врагове, необходими за поддържането на глобално сътрудничество, по определение липсват в обединения свят“ (с. 277). Рядко се споменава, че единствената пречка пред САЩ да не подновят гражданската си война, е фактът, че са заобиколени от враждебен свят, но гледната точка на Хардин е широко възприета. Ако войната е постоянно състояние на човека, значи не може да се спечели почти нищо, ако хората престанат да воюват. Стратегията на Хънтингтън (1993) тогава ще бъде най-подходяща – когато избухне война, да се максимизира краткосрочното предимство, необходимо за спечелването ѝ.

Това не е единствената възможна стратегия, но икономическите интереси накланят везните към нея. Въпреки че неолибералните идеи привидно отхвърлят трудовата теория за стойността на Смит и Рикардо като отклонение, възприето от Маркс, тази теория все още се цени високо и е заложена в основата на европейската Лисабонска стратегия да запази европейската позиция на световната икономическа сцена, както и в усилията на другите страни с висока доходност да направят същото. Тази теория е също толкова дълбоко залегнала в главите на западните избиратели, които се страхуват, че приобщаването към Китай ще намали заплатите им колкото заплатите на китайските работници, които освен всичко друго са заплаха и за работата им.

Връзката между САЩ и Китай ще достигне критичната си точка през идните десетилетия. Те са двата най-големи световни потребителя на изкопаеми горива и двата най-големи източника на емисии на парникови газове. Те са и тези, които най-малко искат да приемат основните ангажменти по Протокола от Киото (Сорус, 2001).

Самият протокол има недостатъци в разпоредбите за постигане на целите си, които сами по себе си не са достатъчни, за да избегнат се-

риозни климатични изменения. Необходими са допълнителни споразумения, за да се постигне нещо повече от стабилизиране на емисиите – да се намалят значително, да се стабилизира атмосферната концентрация и след това да се намали. Следователно глобалното сътрудничество за ефективно справяне с проблемите сериозно зависи от сътрудничеството между двете страни с най-много емисии на вредни газове, с най-много използвана енергия, с най-голяма икономическа мощ – настоящият световен хегемон САЩ и най-вероятният му наследник – Китай.

Прилагат се сериозни аргументи, че радикалното намаляване на използването на петрола и на емисиите на парникови газове може да се постигне и без сериозни, неблагоприятни икономически последици, особено на фона на нарастващото участие на бизнеса в развитието на доходоносни алтернативни технологии (Стърн, 2006). Матюс и Патерсън (2005) излагат два аргумента защо напредъкът в тази посока все още е ограничен. Първо, при неокласическите икономически модели се забелязват основни пропуски в отношението им към технологичните промени, което от своя страна води до невалидни резултати във връзка с промените, настъпили заради политиките в темпа на растеж и въпросните модели не могат да анализират дългосрочните, нелинейни трансформации. Второ, стремежът към растеж на БВП променя държавната политика от това, което се твърди, че е основната ѝ цел и което всъщност не е нарастване на производството, а натрупване на капитал. Следователно тогава самите държави ще имат икономически интерес да промотират това, което Шумпетер нарича „вихрушка на творческо разрушение“. При нея капиталът се измества от индустрията, жадна за петрол, към технологиите, свързани с енергийна ефективност и възобновяеми източници.

Матюс и Патерсън (2005) възприемат слабостите при тези модели като възможно дългосрочно решение. То включва предимно приспособяване към фундаменталните неолиберални норми, които не са универсално приети, и запазва курса на глобалната политика, насочен към акумулиране, което системно поражда екологични проблеми. Към това може да се добави, че нито САЩ, нито Китай биха имали интерес да промотират вихрушката на творческо разрушение, която създава индустрии в другата държава, докато унищожава

собственото си производство. Ако тези държави се заемеха с подобна трансформация, би трябвало да я осъществяват заедно.

Независимо дали интересите на тези държави се обслужват най-добре от натрупването на капитал, растежа на БВП или и от двете заедно, тяхната основна цел не е нито една от посочените. Може да настъпи момент, в който фирмени интереси да изместят националния интерес в една напълно интегрирана глобална икономика, но до този момент основната цел на държавата остава така, както е описана от Платон (360 г. пр. Хр./1955 г.) И САЩ, и Китай се нуждаят от енергия, за да поддържат индустриите си и материалните потребности на гражданите си – независимо дали енергията се получава от евтин петрол, както е сега, или от още по-евтини или по-скъпи биогорива, разработени по време на вълната от иновации, описвана от Шумпетер. Колкото и ефективно да се използва енергията, тя си остава жизненоважен световен природен ресурс за икономиката на всяка страна. Отделни суверенни държави са се конкурирали за природни богатства по време на цялото си съществуване. САЩ и Китай продължават да се конкурират за тях и сега, като и двете страни следват стратегията на Хънтингтън (1993), криеща сериозни рискове, според която дадена държава увеличава до максимум своите икономически и военни предимства, надявайки се да открие нови възможности за акомодация в дългосрочно бъдеще.

За да даде представа за алтернативната стратегия, която може да бъде избрана, останалата част от статията надхвърля рамките на краткосрочния и средносрочния план на развитие и изследва последиците от очакваните резултати в дългосрочна перспектива. Така може да се изготви стратегия, която взема под внимание всички последици. При дългосрочния сценарий се приема, че глобалното екологично право работи безпроблемно, използвайки или икономически инструменти, или директна регулация, за да управлява ефективно околната среда в глобален мащаб. Предполага се и цялостна интеграция на световната икономика, като не е необходимо международните търговски потоци да са толкова много, колкото сега, и вероятно ще са далеч по-малко заради пълно интернализирание на екологичните разходи. Не се правят

други предвиждания за социалните условия, освен че ще е налице икономическа интеграция, каквато например е постигната в ЕС, а в глобален мащаб – със свободно движение на труда, стоките, услугите и капитала. Прави се и още едно допълнително предположение. Приема се, че Обединените нации или други институции на международно равнище имат пълен контрол върху глобалната полицейска сила и са достатъчно мощни, за да осигурят мир.

ОБЕДИНЕНАТА ДЪРЖАВА

В представата си за свят без война Имануел Кант отхвърля идеята за демократично избрано световно правителство, а вместо това предлага федерация от свободни държави. Той е скептичен за демокрацията във всяка държава от гледна точка на това, че правилото за мнозинството никога не представлява целия народ (Ръсел, 1961b, с. 684). Аристотел и други древни критици са дори още по-скептични, като вярват, че конвенционалният демократичен процес неминуемо ще се изроди в тирания на красноречието (Бурнхайм, 1985, с. 3). За да бъде управлявана държавата като цяло в интерес на народа, Кант предпочита монархична република, а неговата федерация от такива републики би избегнала войната, като приеме споразумение, което я забранява. Федерацията би изисквала минимално ниво на глобално законодателство, което да осигури спазване на споразумението, но не се предвижда интеграция до степен създаване на една-единствена глобална икономика.

Икономическата глобализация доведе глобалната интеграция до ниво на развитие, много над предлаганото от Кант, за да може създаването на по-всеобхватни закони и на също толкова обширни мерки за тяхното прилагане да се превърне в необходимост. Световната търговска организация и други международни органи, отговорни за нормалното функциониране на пазарите за стоки, услуги и капитал, вече са разработили задължаващи мултинационални правила и са предвидили санкции при неизпълнение. Обикновено спазването на правилата е по-слабо застъпено по отношение на свързаните с тях социални и екологични въпроси, но сега и националният суверенитет, и автономността са вече дефинирани с помощта на по-широк набор от международни

закони, като е взета под внимание и необходимостта от нови и по-широкообхватни институции в други области (Хелд, 2002). Независимо дали със или без демократичен процес икономическата интеграция тласка глобалната федерация на Кант към необходимостта от пълноправна рамка, която би съответствала на една обща глобална държава.

Бул (2002) разглежда по какъв начин приспособяването на различни минали и настоящи форми на управление може да се осъществи в един глобализиран свят и идентифицира ясната възможност да се появи някоя друга алтернатива, която „не се подчинява на никой от предходните модели на универсална политическа организация“ (с. 466). От анализа на Платон може да се заключи, че до този момент това е най-вероятният изход.

Утопичната идея на Платон за това, как той се е надявал да изглежда държавата, никога не се материализира, но описанието му как тя изглежда в действителност се оказва изключително устойчиво през всички форми на управление, които са възниквали някога, независимо дали то е било егалитарно или деспотично. Той обяснява всичко чрез необходимостта държавата да притежава армия, като последиците от това са ясни. За да бъде ефективна армията, тя трябвало да бъде управлявана от „Пазители, които да получат властта на Господари“. Под господарите трябвало да има помощници, „като техните функции са да помагат на Господарите за изпълнение на решенията им“ (Платон, 360 г. пр.Хр./1955, с. 159). При съвременната демокрация господарите се избират чрез всеобщи избори, но господството им продължава. Все още разполагат с помощен елит, който им помага да доминират и все още съществуват по същата причина, или както Платон обяснява, за да позволят на държавата да защити и популяризира своите интереси пред интересите на други държави. Когато няма други държави, всичко се променя.

Трудно е да се оцени огромното значение на глобализацията. В някои отношения светът, който се създава, може доста да наподобява този, който познаваме. Ако трябва да се подчинява на закона обаче, е необходимо да има законодателен орган, съд и полиция, като всички те трябва да действат глобално, но да имат идентични функции със съ-

ществувашите институции в сегашните държави. Могат да съществуват няколко равнища на управление, чрез които много различни идентичности да се управляват сами, като всяко равнище да бъде подчинено на тези над него чрез принципа на субсидиарност, какъвто донякъде е случаят в момента в Съединените американски щати, Европейския съюз, Обединеното кралство на Англия, Шотландия, Уелс и Северна Ирландия. Глобалните взаимодействия между тези идентичности могат да се ръководят от принципи, които силно наподобяват вече съществуващите, или както се предвижда, като напълно развита система на космополитен суверенитет (Хелд, 1997, 2002). Това би могло да намали или елиминира бедността в глобален мащаб, но би могло и да не го направи. В много други отношения обаче, една глобална държава или неин еквивалент трябва да се различава радикално от която и да е държава, позната досега. Интегрираната ѝ глобална икономика би била подобна на тази на ЕС, където икономическата конкуренция между страните като цяло е изместена от конкуренцията между фирмите. Но за разлика от ЕС глобалната икономика на една глобална държава не би имала друга икономическа конкуренция срещу себе си. Освен редицата други излишни детерминанти на социалната структура вече няма да има и нужда икономическото поведение да се организира около схващането, че „в съвременната война големите разходи за оръжие дават явно предимство на нацията, която може да си позволи тези разходи“ (Смит, 1776/1904). При липса на икономически или военни конкурентни действия от страна на друга държава, икономическите системи и социалните структури на една глобална държава трябва да се определят от фактори, които се различават изцяло от описаните от Платон (360 г. пр. Хр./1955). Може да има господари, както сега, може да съществува елит, както сега, може и да има крайна бедност, както сега, във всяка страна или в някои страни, както сега, но ако това се случи, то ще се дължи на коренно различни причини. Каквито и социални и икономически структури да възникнат, те ще бъдат напълно различни от сегашните. Каквито и нови системи за управление да създадем и каквито и нови принципи да измислим в тяхна подкрепа, те няма да просъществуват, ако не се впишат в начина, по който човешките същества биха общували помежду си, когато теорията на Платон за държавата вече не е приложима. Не знаем какви социални структури биха били възможни, защото

досега не е съществувала държава, която е била без конкуренция в лицето на други държави.

Този факт има сериозни последици за решенията, които се вземат в наши дни. В свят, който се формира от глобализацията, всеки културен аспект, повлиян от социално-икономическите структури на държавата, трябва коренно да се различава от културните течения, които познаваме. Юдео-християнската либералнодемократична култура на Запада, конфуцианската култура на Изтока, ислямската култура, индуската култура и всяка друга култура на съвременния свят се е развивала в продължение на хиляди години в условията на конкуренция между отделни суверенни държави. При липсата на конкуренция всички културни течения биха се променили драстично. Това би оказало слабо влияние върху духовните им аспекти, за които е нужно още време, за да съжителстват заедно, но социално-икономическите аспекти трябва да се развият в нова група културни течения, която коренно да се различава от всички досегашни. В резултат на това класическата икономическа теория, неокласическата икономическа теория, марксистко-ленинската икономическа теория и всички останали икономически теории, създадени някога, няма да се превърнат в нищо повече от обяснение на поведението на хората в миналото при коренно различни обстоятелства.

Това дава сериозна надежда за устойчивото развитие. Никой няма да спечели нищо, ако една култура или икономическа система се защитава до смърт, защото тя ще изчезне така или иначе. Ако в действителност не съществува фундаментална разлика между расите, които изграждат една-единствена раса, значи няма да е от такова значение от коя етнокултурна група ще се развият културните течения и икономическите системи на глобалния свят, а още по-добре би било развитието да тръгне от всички групи заедно. Дали ще изберем да се съревноваваме докрай за това, коя група ще спечели, или ще се заемем със задачата за обединение сега, единствената разлика в крайния резултат ще бъдат качеството на околната среда, която ще оцелее, и произходът на хората, които ще продължат да живеят.

За да се превърне устойчивото развитие в реалност, всяка дисциплина от социалните науки играе важна роля, макар че осъществяването на

тази роля все още не е започнало. Няма да е пресилено, ако сравним тези роли с периода на Просвещението, когато Смит, Рикардо и много други мислители от този период анализират социално-икономическите структури на системата на индустриално производство, която започва да измества феодалната земеделска система. Тези промени водят до избухването на граждански войни във Великобритания и Америка, до кървава революция във Франция, а след това и до подобни революции в цяла Европа, като демократията отнема властта на кралете и свещената Римска империя се разпада. Процесът на учене трябва да бъде по-бърз, за да се предотвратят подобни катаклизми и загубата на биологично разнообразие, както и да се елиминира зависимостта от петрола, докато глобалната икономика, основаваща се на знанието, тепърва възниква и се запознава с климатичните изменения.

Когато Томас Хобс прави първия си принос към епохата на Просвещението веднага след гражданската война във Великобритания, естеството на зараждащата се социално-икономическа система все още не е особено ясно. Когато Адам Смит го описва повече от 100 години по-късно, във Франция все още не се знае, че скоро ще използват нова икономическа система и демократичен процес, свързан с нея. В момента също се намираме в подобна ситуация – трябва да открием следите в настоящото развитие, които сочат към фундаменталните различия между икономическите структури и системите на управление на една устойчива, справедлива, основана на знанието, интегрирана, глобална икономика и тези на модела „ядро – периферия“ на индустриалната икономика, описана от Смит (1776/1904) и Рикардо (1821/2001). Най-важните следи със сигурност ще бъдат открити в икономическите отношения между Съединените щати и Китай. Капиталовите инвестиции вече напуснаха очертанията на модела „ядро – периферия“ и се насочиха към модела „съвместно сътрудничество“, като вече се забелязва наличието на натиск моделът „съвместно сътрудничество“ да надхвърли рамките на бизнеса и да се заеме с регулирането му, дори това да послужи само на общите интереси на американския и китайския бизнес за регулиране на глобалната среда и на условията, в които работят техните работници. Тъй като тези две държави изграждат основите на една нова глобална икономика, всяка от тях

се влияе от другата в предлагането на методи за обясняване ролята на печалбата в една икономика, която не разчита на постоянен растеж, за да поддържа стабилността си. Допълнителни насоки вероятно ще бъдат открити в различните системи за управление, свързани с различните икономически системи. Изцяло пазарната американска икономика, зависима от растежа, няма да бъде достатъчна. Няма да бъде достатъчна и китайската смесица от капиталистическа и комунистическа икономика, нито пък подходът на нито една от двете държави спрямо човешките права. Все пак, след като двете страни се обединяват с цел да разберат повече една за друга, по-лесно би било да се определи каква форма на управление ще бъде най-подходяща за тях, както и за един човешки свят, който общува чрез технологиите, но зависи от екосистемата.

Най-голяма роля в тази глобална революция на социалната и икономическата мисъл неминуемо трябва да се изиграе от мислителите и създателите на политики на САЩ и Китай. Ние всички учаваме, но се лутаме като в тунел. Позволяваме създаването на интегрирана глобална икономика, без да имаме и най-малка представа как изглежда тя. Опитваме се да разработим политика за управлението ѝ, без да имаме съответната представа. За да се избегне потенциална катастрофа от неустойчиво развитие, устойчивото развитие се нуждае от ясна идея за това, какво развива.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сложността и противоречията в съвременното разбиране за устойчиво развитие прикриват основните източници на напрежение, които трябва да бъдат отстранени, преди идеята да стане реалност. Това включва: необходимостта от икономически растеж за поддържане стабилността на една свободна пазарна икономика, както и тенденцията такава икономика да понижи приходите до екзистенциалния минимум в някоя точка на света; възможността икономическата глобализация да премахне разграничението между държавите с висока доходност в основата на международната търговска система и държавите с ниска доходност в нейната периферия; невъзможността пазарните сили да управляват глобалните обществени блага без прокарването на гло-

бални закони; историческата тенденция за това недостигът на ресурси да предизвика избухването на войни за ресурси; напрежението между убежденията, които са се развили по различен начин в различните части на света.

Тази статия представя основен, ключов аспект на глобализацията на околната среда и икономиката, който може да подпомогне отстраняването на всички тези източници на напрежение. Ако се създаде една интегрирана глобална икономика, която ефективно да управлява околната среда в глобален мащаб, това би отстранило икономическите и военните заплахи за всяка държава, които присъстват в цялата ѝ история и възникват заради други държави. По този начин съществуващите социално-икономически структури няма

да бъдат приложими заедно с тези аспекти от убежденията им, свързани с тях.

Задачата за идентифициране на формите на социална и икономическа структура, чието развитие трябва да бъде насърчавано на този етап, представлява огромно предизвикателство за всяка дисциплина на социалните науки. Това се отнася с особена сила за САЩ и Китай – настоящия световен лидер и съответно неговия най-силен конкурент. Дълбоките различия между тези две големи държави не представляват толкова заплаха, колкото възможност за съвместно развитие на новите икономически системи и управленски структури на един екологично устойчив, социално справедлив и технологично интегриран свят.

ЛИТЕРАТУРА

- Aguilera-Klink, F. (1994), Some notes on the misuse of classic writings in economics on the subject of common property. *Ecological Economics*, 9, 21-28.
- Auty, R. M. (2000), How natural resources affect economic development. *Development Policy Review*, 18, 347-364.
- Bull, H. (2000), Beyond the states system? In D. Held & A. McGrew (Eds.). *The global transformations reader*. Cambridge, UK: Polity.
- Bulte, E., & S. Engel (2005), *Conservation of tropical forests: Addressing market failure*. New York: Columbia University, Initiative for Policy Dialogue. Достъпен на: <http://www0.gsb.columbia.edu/ipd/index.cfm>
- Burnheim, J. (1985), *Is democracy possible?* Berkeley: University of California Press.
- Clemencon, R. (2004), On the back burner again: Environment and development politics since the 1992 Rio Conference. *Journal of Environment & Development*, 13, 111-118.
- Clemencon, R. (2005), *Costs and benefits of global environmental public goods provision*. San Diego: University of California, International Task Force on Global Public Goods.
- Clemencon, R. (2006), What future for the global environment facility? *Journal of Environment & Development*, 15, 50-74.
- Cleveland, C. J. (2003), Biophysical constraints to economic growth. In D. Gobasi (Ed.), *Encyclopedia of life support systems*. Oxford, UK: UNESCO Encyclopedia of Life Support Systems. Достъпен на <http://www.eolss.com/>
- Commission of the European Communities (2005), *Working together for growth and jobs: A new start for the Lisbon Strategy* (COM 24). Brussels, Belgium: Author.
- Daly, H. E. (1992), *Steady-state economics* (2nd ed.). London: Earthscan.
- Daly, H. E. & K. N. Townsend (1993), *Valuing the earth: Economics, ecology, ethics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Donaldson, P. (1986), *Worlds apart: The development gap and what it means* (2nd ed.). Harmondsworth, UK: Pelikan.
- European Communities (2004), *Facing the challenge: The Lisbon strategy for growth and employment* (Доклад от Групата на високо равнище, председателствана от Вим Кок). Brussels, Belgium: Office for Official Publications of the European Community.
- Farrell, K. N., R. Kemp, F. Hinterberger, C. Rammel, & R. Ziegler (2005), From *for* to governance for sustainable development in Europe: What is the stake for further research? *International Journal of Sustainable Development*, 8(1/2), 127-148.
- George, C. & C. Kirkpatrick (2004), Trade and development: Assessing the impact of trade liberalization on sustainable development. *Journal of World Trade*, 38(3), 441-469.
- Georgescu-Roegen, N. (1971), *The entropy law and the economic process*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Giljum, S. & N. Eisenmenger (2004), North-south trade and distribution of environmental goods and burdens: A biophysical

- perspective. *Journal of Environment and Development*, 13, 73-100.
- Giljum, S., T. Hak, F. Hinterberger, & J. Kovanda (2005), Environmental governance of the European Union: Strategies and instruments for absolute decoupling. *International Journal of Sustainable Development*, 8(1/2), 31-46.
- Hardin, G. (1969), The tragedy of the commons. In G. Hardin (ed.), *Population, evolution and birth control* (pp. 367-381). San Francisco: Freeman. (Оригиналният труд е публикуван през 1968 г.).
- Hardin, G. (1993), *Living with limits: Ecology, economics and population taboos*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Held, D. (1927), Democracy and globalization. *Global Governance*, 3, 251-267.
- Held, D. (2002), Law of states, law of people: Three models of sovereignty. *Legal Theory*, 8(2), 1-44.
- Held, D., A. McGrew, D. Goldblatt, & J. Perraton (1999), *Global transformations: Politics, economics and culture*. Cambridge, UK: Polity.
- Holmberg, J. & R. Sanbrook (1992), Sustainable development: What is to be done? In J. Holmberg (Ed.), *Policies for small planet* (pp. 19-38). London: Earthscan.
- Hopwood, B., M. Mellor, & G. O'Brien (2005), Sustainable development: Mapping different approaches. *Sustainable Development*, 13, 38-52.
- Huntington, S. (1993), The clash of civilizations. *Foreign Affairs*, 72(3), 22-49.
- International Task Force on Global Public Goods (2006), *Meeting global challenges: International cooperation in the national interest* (Заклучителен доклад). Stockholm: Secretariat of the International Task Force on Global Public Goods.
- Katrak, H. & R. Strange (eds.) (2004), *The WTO and developing countries*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Keynes, J. M. (1963), Economic possibilities for our grandchildren. In *Essays in persuasion* (pp. 358-373). New York: Norton. (Оригиналният труд е публикуван през 1930 г.).
- Klein, N. (2001), *No logo*. London: Flamingo.
- Marx, K. (1887), *Capital* (том 1, глава 32, F. Engels, Ed., K. Campbell, H. Kuhls, A. Thorrott, B. McDorman, B. Schultz, & M. Gimenez, Trans.). Достъпен на: <http://www.csf.colorado.edu/psn/marx/Archive/>
- Matthews, K. & M. Paterson (2005), Boom or bust? The economic engine behind the drive for climate change policy. *Global Change, Peace & Security*, 17(1), 59-75.
- McGrew, A. (2000), Democracy beyond borders? In D. Held & A. McGrew (Eds.), *The global transformations reader* (pp. 405-419). Cambridge, UK: Polity.
- Mill, J. S. (1909), *The principles of political economy* (7th ed., W. J. Ashley, Ed., книга 4, глава 6). London: Longman, Green. Извлечено от <http://www.econlib.org/library/Mill/mlP.html>. (Оригиналният труд е публикуван през 1848 г.).
- Millenium Ecosystem Assessment. (2005), *Millenium ecosystem assessment synthesis report*. Rome: Millenium Ecosystem Assessment Secretariat.
- Mishan, E. J. (1969), *The costs of economic growth*. Harmondsworth, UK: Pelican.
- Offer, A. (2000), *Economic welfare measurements and human wellbeing* (Discussion Papers in Economic and Social History No.34). Oxford, UK: University of Oxford.
- Ott, H. E. & W. Sachs (2000), *Ethical aspects of emissions trading*. (Wuppertal Paper No. 110). Wuppertal, Germany: Wuppertal Institute.
- Pearce, D. (1993), *Blueprint 3: Measuring sustainable development*. London: Earthscan.
- Pearce, D. & D. Moran (1994), *The economic value of biodiversity*. London: Earthscan.
- Plato (1955), *The republic* (H. D. P. Lee, Trans.). Harmondsworth, UK: Penguin. (Оригиналният труд е написан през 360 г. пр. Хр.).
- Redcliff, M. (2005), Sustainable development 1987-2005: An oxymoron comes of age. *Sustainable development*, 13, 212-217.
- Ricardo, D. (2001), *On the principles of political economy and taxation* (3rd ed.). Ontario, Canada: Batoche Books. (Оригиналният труд е публикуван през 1821 г.).
- Russel, B. (1969a), *Has man a future?* Harmondsworth, UK: Penguin.
- Russel, B. (1969b), *History of Western philosophy*. London: George Allen & Unwin.
- Russel, B. (1976), Can a scientific society be stable? In *The impact of science on society* (pp. 109-127). London: George Allen & Unwin. (Оригиналният труд е публикуван през 1949 г.).
- Sachs, J. & A. Warner (1995), *Natural resource abundance and economic growth*. Cambridge, MA: Harvard Institute for International Development.
- Smith, A. (1904), *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations* (E. Cannan, Ed., Книга 1, глава IX, глава VIII, Книга 5, глава I). New York: Methuen. Достъпен на: <http://www.econlib.org/LIBRARY/Smith/smWN.html>. (Оригиналният труд е публикуван през 1776 г.).

- Soros, M. S. (2001), Global climate change and the futility of the Kyoto process. *Global Environmental Politics*, 1, 2.
- Spangenberg, J. H. (2005), Economic sustainability of the economy: Concepts and indicators. *International Journal of Sustainable Development*, 8(1/2), 47-64.
- Stern, N. (2006), *Stern review on the economics of climate change* (N. Stern, Chairman). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Stiglitz, J. (2002), *Globalization and its discontents*. London: Penguin.
- United Nations (1992), *Report of the United Nations Conference on Environment and Development* (Декларациите в Рио, Принцип 8 и Програма 21, глава 4). Rio de Janeiro, Brazil: Author.
- United Nations (2002), *Report of the World Summit on Sustainable Development, plan of implementation* (A/CONF.199/20, глава 1, ал. 2). New York: Author.
- United Nations (2003), *Implementation of the United Nations Millenium Declaration: Report of the Secretary-General to the General Assembly* (A/58/323). New York: Author.
- Vogel, D. (2001), *The changing politics of risk regulation in Europe and the United States* (EUI Working Paper RSC No. 2001/16). Florence, Italy: European University Institute.
- Vogler, J. (2000), *The global commons*. Chichester, UK, Wiley.
- von Braunmuehl, C. & U. von WIntefeld, (2005), *Sustainable Governanse: Reclaiming the political sphere* (Wuppertal Papers No. 135e). Wuppertal, Germany: Wuppertal Institute.
- von Clausewitz, C. (2005), *On the nature of war* (J. Graham, Trans.) London: Penguin. (Оригиналният труд е публикуван през 1832 г.).
- Ward, B. & R. Dubos (1972), *Only one earth: The care and maintenance of a small planet* (Неофициален доклад под председателството на Генералния секретар на Обеднените нации на Конференцията за човешката среда). Harmondsworth, UK: Penguin.
- Winpenny, J. (1995), *The economic appraisal of environmental projects and policies: A practical guide*. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.
- World Bank (2000), *The quality of growth*. Washington, DC: Author.
- World Bank (2004), *World development report 2005: A better investment climate for everyone*. Washington, DC: Author.
- World Commission on Environment and Decelopment (1987), *Our common future*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Yale Center for Environmental Law & Policy. (2006), *Pilot 2006 environmental performance index*. New Haven, CT: Author.